

Valivé ložiská

Valivé ložiská

Valivé trenie, zdánlivo jednoduché, je jav veľmi zložitý a doteraz ešte nebol podaný jeho úplný a vyčerpávajúci výklad. Známe sú len niektoré základné príčiny vzniku odporu pri odvaľovaní. Ich kvalitatívne hodnotenie a vzájomný vzťah sa ešte len spracúva. Neplatí tu jednoduchá geometrická predstava vzájomného odvaľovania rovinných čiar a zachovania pôvodného tvaru. Toto platí len pre absolútne tuhé telesá.

Veľkosť valivého trenia najviac ovplyvňujú:

- voľba materiálu,
- tvar a vzájomná poloha plôch,
- akosť povrchu,
- veľkosť prítlačnej sily,
- rýchlosť odvaľovania,
- teplota,
- vlastnosti maziva,
- druh atmosféry

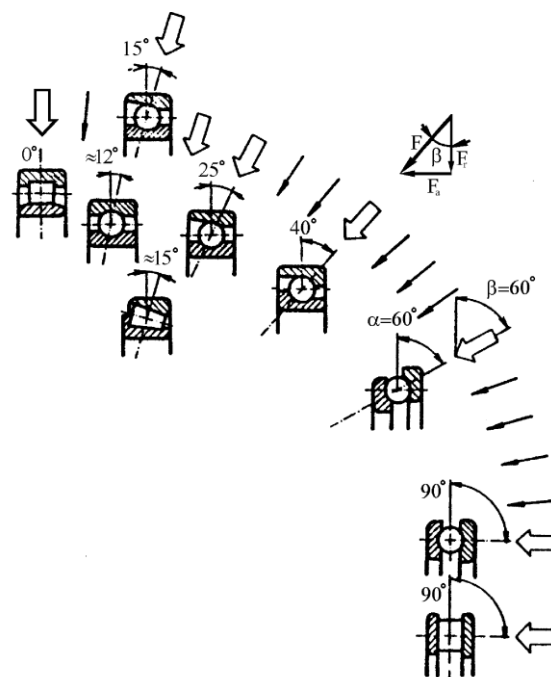
Všeobecne o valivých ložiskách

Typy a rozmery ložísk sú medzinárodne normalizované. Okrem niektorých zvláštnych prevedení sa valivé ložisko skladá z:

- **obežných krúžkov:** a) vnútorný obežný (hriadeľový) krúžok, b) vonkajší obežný (skriňový) krúžok. Krúžky majú presne opracované odvaľovacie dráhy, geometricky prispôbené valivým elementom.
- **valivých elementov:** guľky, valčeky, kuželíky, súdočky ihly. Rozdiel v priemeroch valivých elementov pri strednej presnosti je 1 μm .
- **klietky:** klietky zabezpečujú stanovený rozstup medzi valivými elementmi.

Rôzne druhy valivých ložísk rovnakej veľkosti sa líšia hlavne tým, do akej miery a v akom smere môžu byť zaťažované, aké otáčky môžu dosiahnuť a aké potrebujú mazanie. Niektoré druhy sú na pohľad rovnaké, len hlbšie poznanie umožní ich správne použitie.

Na obr.129a je ukázané, ako súvisí orientácia zaťaženia s voľbou typu ložiska.

Obr. 129a

Pre **návrh konštrukčného uzla** s valivým ložiskom je nutné mať k dispozícii nasledovné údaje:

- konštrukčný návrh stroja s potrebnými údajmi o jeho funkcii
- prevádzkové údaje
- veľkosť a smer zaťaženia
- charakter zaťaženia
- prevádzkové otáčky
- predpokladaná prevádzková teplota ložiska a jeho okolia
- zvláštne podmienky
- spôsob mazania
- trvanlivosť uloženia
- pracovné prostredie (vlhko, prach...)

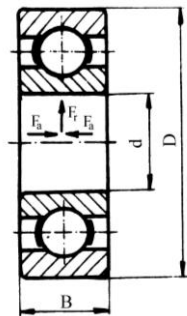
Rozdelenie valivých ložísk

Podľa základného tvaru valivých elementov rozdeľujeme valivé ložiská na:

- **gul'kové:**
  - radiálne
  - axiálne
- **valčekové** (valčeky, ihly, súdky):
  - radiálne
  - axiálne
- **kuželíkové**

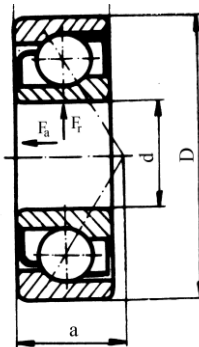
Charakteristika jednotlivých druhov ložísk:

- **Radiálne gul'kové ložiská** (obr.130) používajú sa najčastejšie. Jednoradové gul'kové ložiská sú lacné, znášajú pomerne vysoké otáčky, majú dobrú únosnosť v radiálnom aj v axiálnom smere.

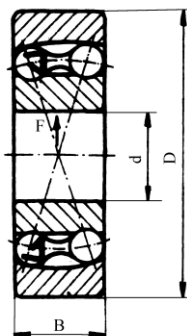
Obr. 130

- **Jednoradové gul'kové ložisko s kosouhlým stykom** (obr.131). Pri dostatočnom axiálnom a radiálnom zaťažení dosadnú všetky gulky po celom obvode.

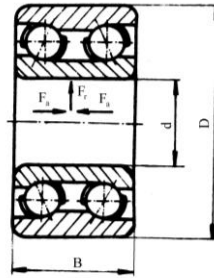
Obr. 131

- **Dvojradowé gul'kové ložisko naklápacie** (obr.132) má vnútornú obežnú dráhu gul'ovú. Tým sa docieli samovoľné prispôsobenie vzájomnej polohy oboch krúžkov pri priehybe hriadeľa. Pre axiálne zaťaženie nie je vhodné.

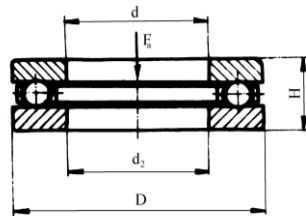
Obr.132

- **Dvojradowé guľkové ložisko s kosouhlým stykom** (obr.133) zachytáva momenty v osovej rovine ložiska a axiálne sily v oboch smeroch.

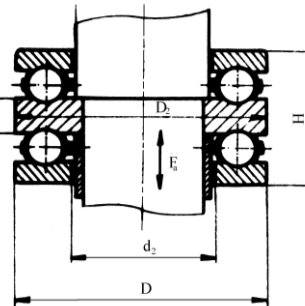

Obr.133

- **Axiálne guľkové ložisko** môže byť:
  - **jednosmerné** (obr.134) - zachytáva silu v jednom smere,
  - **obojsmerné** (obr.135) - zachytáva silu v oboch smeroch.

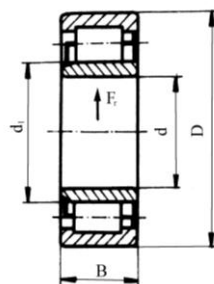

Obr.134

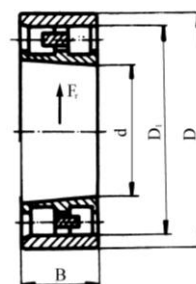

Obr.135

- **Radiálne valčekové ložiská** - majú vyššiu únosnosť v radiálnom smere ako rovnaké ložiská guľkové. Dvojradowé radiálne valčekové ložisko má vysokú radiálnu únosnosť, tuhosť a môže byť veľmi presne vyhotovené. Vyrába sa obvykle s kužeľovým otvorom. Naťahovaním na kužeľový čap môže sa celkom vymedziť radiálna vôľa a tým zvýšiť presnosť chodu. Môžu byť:
  - **jednoradowé** (obr.136)
  - **dvojradowé** (obr.137).

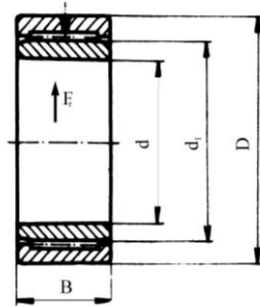

Obr.136

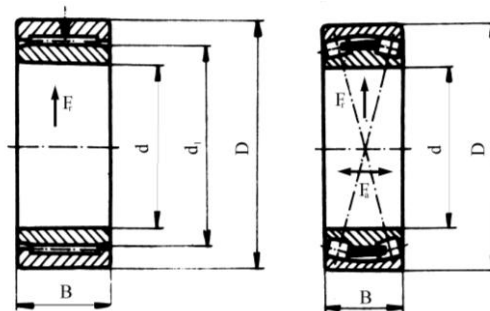
Obr.137

- **Ihlové ložisko** (obr.138) má zvlášť vysokú radiálnu únosnosť. Je vhodné pre veľké namáhanie (premenlivé a dynamické) a pre kývavý pohyb. Obežnou dráhou ihiel môže byť aj čap. Neprenášajú žiadne axiálne sily.

Obr.138

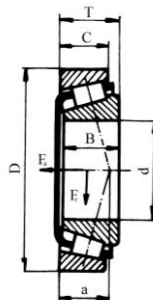
- **Dvojradowé naklápacie ložisko** (obr.139). Má valčeky súdkového tvaru a guľovú vnútornú obežnú dráhu, čím je umožnené naklápanie ložiska. Ložisko vyniká veľkou radiálnou únosnosťou, má tiež veľkú axiálnu únosnosť. Je však drahé.

Obr.138

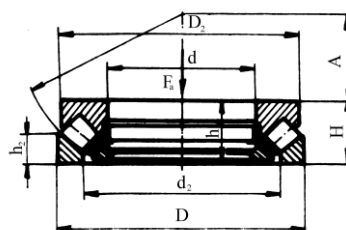
Obr.139

- **Kuželíkové ložiská** (obr.140) - majú dobrú únosnosť v radiálnom i axiálnom smere. U týchto ložísk musíme pri montáži vymedzovať bočnú vôľu. Vôľa musí byť taká, aby mohlo ložisko pracovať za prevádzkovej teploty.

Obr.140

- **Axiálne valčekové ložiská** (obr.141) - majú veľmi veľkú axiálnu únosnosť a môže súčasne prenášať i radiálne sily.

Obr.141

Hlavné rozmery a označovanie valivých ložísk

Valivé ložiská sú medzinárodne normalizované. Pre každý normalizovaný priemer otvoru ložiska (čapu, hriadeľa) d je dané v katalógu výrobcov valivých ložísk niekoľko typov ložísk toho istého druhu, ktoré sa vzájomne líšia šírkou b a vonkajším priemerom D . Pre každý priemer d sú väčšinou dané tri rady a to: ľahký, stredný a ťažký. **Veľkosť otvoru** je určená posledným dvojčíslom ktoré značí:

- **00** otvor o priemere 10 mm
- **01** otvor o priemere 12 mm
- **02** otvor o priemere 15 mm
- **03** otvor o priemere 17 mm
- **04** a vyššie sa násobi piatimi a dostávame priemer otvoru d [mm].

Označovanie presnosti ložiska

Normálna presnosť sa neoznačuje. Vyššie presnosti sa označujú postupne písmenami **P, V, A, S**. Napríklad presnosť **S** je pätina dovolených tolerancií normálnej presnosti. Ložiská vyššej presnosti sa získajú výberom (nie presnejšou výrobou). Ložiská vyššej presnosti okrem toho, že sú drahšie, v niektorých prípadoch sú aj menej trvanlivé (malé tolerancie), najmä pri vyšších teplotách. Ďalšie písmená, alebo číslice za značkou ložiska označujú prevedenie:

- **K** - kužeľový otvor,
- **Z** - krycí plech,
- **M** - masívna klietka (z bronzu, z mosadze),
- **L** - masívna klietka (z ľahkého kovu),
- **C₁...C₅** - značí rôzny stupeň radiálnej vôle. (**C₁** je najmenšia, **C₅** je najväčšia).

Životnosť valivých ložísk

Životnosťou nazývame dobu chodu ložiska, po ktorú ložisko vyhovuje svojmu účelu. Životnosť končí porušením funkcie z akýchkoľvek dôvodov do tej miery, že ložisko prestane vyhovovať podmienkam funkcie a nasleduje vyradenie ložiska z prevádzky.

Príznačky nevyhovujúceho ložiska:

- opotrebenie valivých plôch – strata presnosti, tuhosti, vŕňa
- vzrastá trecí moment
- nárast hlučnosti
- nárast teploty

Dôvody nepoužiteľnosti ložiska:

- strata presnosti
- prasknutie obežného krúžku, valivého elementu, klietky
- zadretie ložiska

Príčiny poškodenia ložiska:

- výrobné chyby
- neúmerne prevádzkové podmienky (zaťaženie, teplota...)
- nedostatočné mazanie
- pokročilé únavové opotrebenie materiálu obežných krúžkov – pitting

Obr.142

Pri takomto rozsahu príčin nie je možné určiť životnosť ložiska výpočtom. Preto zo širšieho pojmu životnosť vyberáme užší pojem trvanlivosť (obr.142). V praxi bude trvanlivosť definovaná ako:

- **trvanlivosť skutočná**
- **trvanlivosť výpočtová.**

Trvanlivosť valivých ložísk.

V súvislosti s pojmom trvanlivosť budeme abstrahovať od všetkých ostatných príčin poškodenia ložiska a budeme zohľadňovať iba poškodenie ložiska pittingom. Pitting sa prejavuje ako odlupovanie materiálu a postihuje najmä vnútorný krúžok.

Skutočná trvanlivosť sa nedá vopred stanoviť. Prax ukázala, že za rovnakých podmienok u ložísk rovnakého typu a veľkosti je až 30 násobný rozdiel.

Skutočná trvanlivosť je doba prevádzky ložiska za určitých podmienok až do doby porušenia valivých plôch únavou materiálu (pittingom). Vyjadruje sa celkovým počtom otáčok, alebo prevádzkových hodín pri určitých otáčkach.

Výpočtová trvanlivosť je celkový počet otáčok, alebo prevádzkových hodín pri určitých otáčkach, ktorý pri danom zaťažení dosiahne 90% ložísk toho istého typu a veľkosti. Aby sme získali podklady pre výpočet ložiska, určujeme trvanlivosť dohovorenu štatistickou metódou zo skutočnej trvanlivosti ložiska.

Výhody a nevýhody valivých ložísk

Výhody:

- Valivé ložiská majú menší trecí moment.
- Trenie pri rozbehu nie je väčšie ako za chodu.
- Nepotrebujú zabehávanie.
- Majú dobrú odolnosť proti zadretiu ložísk.
- Ľahko sa rieši uloženie hriadeľa pri ľubovoľnom smere pôsobiacej sily.
- Znášajú vysoké prevádzkové teploty.
- Majú malú spotrebu maziva.
- Ľahká je montáž a údržba.
- Jednoduchá je výmena poškodeného ložiska.

Nevýhody:

- Majú nevhodný pomer vnútorného a vonkajšieho priemeru.
- Sú hlučnejšie ako klzné ložiská.
- Majú obmedzenú trvanlivosť.
- Pre väčšie priemery je cena ložiska vysoká.

Návrh uloženia valivých ložísk

Tolerancie priemeru čapov pre uloženie radiálnych ložísk pri obvodovom zaťažení vnútorného krúžku. Pre informáciu sú uvedené bežné tolerancie uloženia ložísk. Pre statické zaťaženie sa volia v závislosti na priemere čapu tieto tolerancie. Všetko je v sústave jednotnej diery.

- pre malé priemery do 100 mm **k5**,
- pre väčšie priemery do 140 mm **m5**,
- pre veľké priemery do 200 mm **m6**.

Pri nárazových zaťaženiach:

- pre stredné priemery do 140 mm **m6**,
- pre veľké priemery do 200 mm **p6**.

Tolerancie priemeru telesa pre uloženie radiálnych ložísk pri bodovom zaťažení vonkajšieho krúžku. Tieto uloženia sú v sústave jednotného hriadeľa.

- pre nárazové zaťaženie **J7**,
- pre normálne zaťaženie **H7**,
- pre malé zaťaženie **H8**.

Montáž ložísk je nutné vykonávať v čistom prostredí (bez prachu, triesok atď.). Pri nasúvaní a vysúvaní za studena sa musí tlačná sila opierať o ten krúžok ktorý nasúvame. Nasúvanie sa môže vykonať:

- **nalisovaním** za studena,
- **nasúvaním** ohriateho ložiska (v oleji - na teplotu 80°C)

Mazanie valivých ložísk:

- **tukom** - ekonomickejší spôsob. Po určitej dobe však musíme ložiská domazávať.
- **olejom** - spôsoby sú obdobné ako pri mazaní klzných ložísk. Mazanie olejom používame, keď:
  - domazávacie časy sú veľmi krátke,
  - teplota ložiska prekročí maximálnu prípustnú teplotu pre tukové mazanie,
  - ložisko sa nachádza v mieste kde sa iné časti mažú olejom.
- **olejovou hmlou**.

Tesnenie valivých ložísk. Aby sa nedostali do ložísk nečistoty, musíme ložiská chrániť tesnením. Rozoznávame dva druhy tesnení:

- **trecie**,
- **štrbinové**.

Zdroj:

[http://web.tuke.sk/lf-kltp/Ucitelia/Zahradnicek Rudolf/ Avio - casti strojov + materialy/](http://web.tuke.sk/lf-kltp/Ucitelia/Zahradnicek%20Rudolf/Avio%20-%20casti%20strojov%20+%20materialy/)